

Sokołowski, Wojciech

"Zagraniczna edukacja Radziwiłłów od początku XVI do połowy XVII wieku",
Marian Chachaj, Lublin 1995 :
[recenzja]

Rozprawy z Dziejów Oświaty 40, 190-191

2000

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.



Marian Chachaj: *Zagraniczna edukacja Radziwiłłów od początku XVI do połowy XVII wieku*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. Lublin 1995, ss. 171.

Edukacja elity politycznej Rzeczypospolitej od dawna stanowi przedmiot badań historyków. Ważnym uzupełnieniem naszej wiedzy na ten temat jest studium M. Chachaja poświęcone edukacji i wykształceniu jednego z najpotężniejszych rodów Wielkiego Księstwa Litewskiego. Ramy chronologiczne pracy wyznaczają studia synów Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła „Czarnego” (początek XVI w.), zamykają natomiast peregrynacje naukowe Janusza i Bogusława Radziwiłłów, ostatnich przedstawicieli birzańskiej (kalwińskiej) linii rodu, zakończone w latach czterdziestych XVII w. Autor zakres chronologiczny swych badań uzasadnił możliwością porównania przebiegu podróży i edukacji obu linii domu radziwiłłowskiego, katolickiej i protestanckiej. Książka składa się z pięciu rozdziałów.

Pierwszy „Odkrywanie Europy – początki peregrynacji magnaterii litewskiej. Młodzieńcze wojaże synów Mikołaja Radziwiłła Czarnego” – porusza problematykę początków peregrynacji magnaterii i szlachty litewskiej, a także przedstawia najwcześniejsze wojaże naukowe Radziwiłłów. W rozdziale drugim, zatytułowanym „Protestanckim szlakiem – zagraniczne studia synów i synowca Krzysztofa Radziwiłła Pioruna” – opisane zostały studia następnego pokolenia magnatów linii protestanckiej. W rozdziale trzecim poznać możemy przebieg peregrynacji katolickich przedstawicieli rodów w końcu XVI i na początku XVII stulecia. Rozdział czwarty, poświęcony został zagranicznej edukacji dwóch ostatnich przedstawicieli linii protestanckiej – Janusza i Bogusława. Ostatni, piąty rozdział książki „Polityczne, społeczne i kulturalne konsekwencje zagranicznej edukacji Radziwiłłów”, zawiera podsumowanie wcześniejszych ustaleń autora. Porusza także ważny problem skutków podróży edukacyjnych i studiów w późniejszej działalności religijnej, oświatowej, politycznej, w kształtowaniu zainteresowań bibliofilskich oraz w uprawianiu mecenatu naukowego i artystycznego.

Wiek XVI, a zwłaszcza jego druga połowa zmieniły stanowiska szlachty i magnaterii wobec wykształcenia. Rozwój reformacji, życia intelektualnego, wzmożone kontakty zagraniczne powodowały, że dość powszechnie zaczęto uznawać wartość wykształcenia. W kręgach szlacheckich Rzeczypospolitej złotego wieku niemal powszechnie uznano, że obok majątku, udanych koligacji, służby dla państwa i „królewskiej łaski” – ważnym czynnikiem wspomagającym karierę polityczną i społeczny prestiż jest wykształcenie. Wyrażnie podkre-

ślono to w II i III Statucie Litewskim, w których to zapis o konieczności zagranicznych wojaży szlachty, jako niezbędnym elemencie wykształcenia, stał się zbiorowym postulatem szlachty litewskiej.

Historyk wobec problematyki zagranicznej edukacji szlachty i magnaterii bardzo często dysponuje niezwykle wąską bazą źródłową. W większość przypadków o studiach danej osoby informują nas bowiem jedynie wpisy immatrykulacyjne w albumie uniwersytetu lub akademii. Na tle stosunkowo słabo udokumentowanych źródłowo, staropolskich peregrynacji, obraz studiów radziwiłłowskich jest niemal pełny. Przebieg nauki, podróży, kontaktów naukowych i towarzyskich młodych magnatów poznajemy w książce M. Chachaja jak w rzetelnie prowadzonej kronice, której kolejne zapisy zachowały się dzięki sprawnie działającej europejskiej poczcie. Autor przedstawił wartości i zalety poszczególnych ośrodków naukowych, w których studiowali młodzi Radziwiłłowie oraz podróże turystyczno-edukacyjne i ich walory poznawcze. Następne fragmenty narracji autora poświęcone zostały opisom oficjalnych wizyt u lokalnych notabli, ksiąząt, koronowanych głów, wreszcie ludzi nauki, sztuki oraz teologów katolickich i protestanckich. Omówione zostały postępy w nauce młodych ksiąząt, zarówno w zakresie poszczególnych przedmiotów, jak i języków obcych i ćwiczeń rycerskich. Tak barwny i bogaty w treści obraz studiów przedstawicieli tego rodu możliwy był do odtworzenia dzięki zachowanej korespondencji ojców, preceptorów i peregrynujących synów. M. Chachaj rzetelnie wykorzystał bazę źródłową w postaci korespondencji i metryk uniwersyteckich, dotarł także poza polskimi zbiorami do archiwaliów włoskich i francuskich. Stanowi to bardzo solidną podstawę pracy. Może jedynie warto byłoby sięgnąć po nie wykorzystany przez autor zbiór korespondencji Janusza Radziwiłła z lat jego młodzieńczych wojaży (1595–1603)². Poszczególne rozdziały książki napisane zostały, co już podkreślałem, z kronikarską precyzją. Wydaje się, że ostatni z rozdziałów tej interesującej książki został potraktowany jednak zbyt skrótowo. Autor pisze wprawdzie, że skutki studiów i podróży edukacyjnych miały wymierny wpływ na późniejszą działalność przedstawicieli tego rodu na polu szkolnictwa, mecenatu, działalności religijnej, ale sam stwierdza, że zagadnienia te daleko wybiegają „poza ramy studiów o samej edukacji” (s. 89). W sumie wątek dotyczący skutków edukacji na pewno warto rozwinąć, zwłaszcza że działalność tego rodu

na polu edukacji, polityki, szeroko rozumianej kultury była bardzo ważna dla kultury i polityki polsko-litewskiej Rzeczypospolitej. Przy okazji omówienia tej cennej pozycji, nasuwają się kolejne pytania. Rzeczypospolita składa się z tysięcy szlacheckich domów i wsi oraz setek magnackich rezydencji i latyfundiów, spojonych w jeden organizm gospodarczy i prawny, ale oparty na wspólnej kulturze, tradycjach i obywatelskich obowiązkach. Niebagatelną kwestią dla kultury, polityki, staropolskiej oświaty był wpływ i działalność tych osób na wszechstronny rozwój ówczesnej państwowości. Warto zatem przy okazji omawiania studiów i edukacji elity rządzącej przedstawić nie mniej ważny wątek skutków wykształcenia, zwłaszcza że w przypadku Radziwiłłów oraz kilku litewskich i koronnych rodów jest on dobrze udokumentowany.

W przypadku edukacji radziwiłłowskiej zachowało się wiele scenariuszy wychowawczych w postaci instrukcji pedagogicznych i zapisów testamentowych, w których pisano o nauce synów i wychowaniu córek – niektóre z nich zostały już wydane, wiele nadal pozostaje wśród rękopisów. Może warto uzupełnić studium o edukacji Radziwiłłów, jak i w przyszłości innych rodów o aneksy źródłowe, które zawierają treści znakomicie uzupełniające na-

rację autora, a także stanowią bardzo cenny materiał badawczy dla historyków i studentów.

Książka M. Chachaja wydana została w bardzo starannej szacie graficznej, uzupełniona przy tym szczegółowymi indeksami i bogatą bibliografią. Autor sporządził także tabelę studiów i podróży radziwiłłowskich, która ułatwia lekturę i daje pełniejszy obraz ogólnej edukacji zagranicznej rodu. W sumie omawiana praca stanowi ważną pozycję wśród studiów poświęconych zagranicznej edukacji polsko-litewskiej magnaterii. Powinna inspirować do podjęcia badań nad wykształceniem innych rodów koronnych i litewskich, zwłaszcza że w odniesieniu do kilku z nich, jak Chodkiewiczowie i Sapiehowie z Litwy czy Firlejowie i Myszkowscy z Korony – pozwala na to zachowana baza źródłowa.

Wojciech Sokołowski

¹ Zagadnienie to omawia, także w aspekcie rywalizacji międzystanowej szlachta – mieszczaństwo K. Charlton; Idem, *Education in the Renaissance England*, London 1965.

² Zbiór listów w liczbie kilkunastu znajduje się w Bibliotece Uniwersytetu Wileńskiego (fond 2 rkps 273) i dotyczy studiów w Strasburgu, Bazylei oraz pobytu w Genewie i Heidelbergu. Kilka z listów opisuje francuski etap podróży i pobyt w paryskiej akademii rycerskiej.

Zdzisław Pietrzyk: *W kręgu Strasburga. Z peregrynacji młodzieży z Rzeczypospolitej polsko-litewskiej w latach 1538–1621*. Bibliotheca Jagiellonica. Fontes et Studia, t. VII, Kraków 1997, ss. 302.

O gimnazjum, a następnie akademii w Strasburgu ukazało się już kilka prac, przyczynków i artykułów. Ta ważna w europejskiej sieci szkół protestanckich placówka oświatowa i kulturalna, odegrała bowiem istotną rolę w kształceniu studentów z obszaru Rzeczypospolitej, a także w utrwalaniu wzajemnych kontaktów naukowych i religijnych.

Autor już wcześniej poświęcił kilka swych prac związkom kulturalnym, oświatowym i wyznaniowym między Polakami i Litwinami a Strasburgiem. Omawiana książka jest próbą przedstawienia wielopłaszczyznowych relacji kulturowych między słynnym gimnazjum Johanna Sturm a polsko-litewskimi peregrynantami w latach 1538–1621, czyli okresie, kiedy wzorce organizacyjne i program nauczania w Strasburgu najsilniej oddziaływały na szkolnictwo europejskie, w tym szkoły różnowiercze w Rzeczypospolitej. Autor podjął się zadania trudnego, bowiem dla omawianego okresu nie zachowała się metryka uczelni. Do odtworzenia obrazu studiów peregrynantów posłużyły więc różnorodne źródła rę-

kopiśmienne i drukowane. Wśród nich druki wydawane w okresie istnienia Gimnazjum i Akademii: dysputacje, oracje, druki epitafijne, panegiryki oraz wiersze gratulacyjne, zachowane w studenckich i profesorskich tezach i pracach wydawanych w strasburskich typografiach. Ważną grupą źródeł skrupulatnie wykorzystywanych przez autora są także sztambuchy studenckie i korespondencja. W rękopiśmiennych i drukowanych zbiorach korespondencji liczne wzmianki o polsko-litewskich „strasubczykach” zachowały się w listach humanistycznych takich postaci, jak: Johann Sturm, Joachim Camerarius, Johann Wolf, Theodor Beza, Celio Secundo Curione i innych. Niezależnie od tego wykorzystane zostały listy peregrynantów wysłane do ojców, humanistów, profesorów i teologów, a zachowane w polskich zbiorach archiwalnych i wypisach Stanisława Kota dotyczących kontaktów naukowych Rzeczypospolitej z Zachodem. Oddzielną grupą źródeł służących prezentacji omawianego problemu były akta zawarte w Archiwum Miejskim Strasburga. Cennym uzu-